

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՆԽԻՂՃ ԶԳԱՅՄՈՒՆՔ

Ո՛չ միայն գոեհիկ և անհեթեթ, այլ նաև բացարձակապէս անարդար է վերագրումը՝ զոր քանի մը թերթեր — յայտնի է թէ ի՞նչ պիտակ կրող — վերջերս յանկարծ, իբրեւ հասարակաց կարգախօսէ մը դրդուած, սկսած են ընել Հայ եկեղեցւոյ հոգեւորականութեան հասցէին, «Հաւատքէ պարպուած» կոչելով այդ ասպարէզին նուիրուածները:

Պարզ է թէ Կրօնական Հաւատքի մասին է իրենց ակնարկութիւնը. և սակայն չենք ուզեր հարցնել նոյն իսկ թէ անոնք որ կը զործածեն այդ բառերը, ստուգիւ ունի՞ն անոնց հասկցողութիւնը, և կամ իրենց կեանքին մէջ համակրանք զգացա՞ծ են երբեք կրօնական հաւատք ունեցող անձերու հանդէպ, որ իրաւունք զգային հիմակ իրենց՝ արհամարհական վերաբերմունք պարզելու այնպիսիներու նկատմամբ, որոնք իրենց աչքին զուրկ կը թուին այդպիսի սուաքինութենէ մը: Զենք զիջիր ընելու այդպիսի հարցում մը, վասնզի բացորոշ է մեզ համար թէ հոգ ալ նախանձախնդրութիւնը և համոզումը չէ բնաւ որ կը շարժեն իրենց զրիշը, այլ կիրքն ու կեղծիքը, դժբախտաբար դեռ երկար ժամանակի համար իրենց մէջ անբուժելի մնալու դատապարտուած ախտեր, որոնց մօտենալու փորձն իսկ ընդունայն կը գտնենք տակաւին: Այս պատճառաւ մեր խօսքը կ'ուղղուի ոչ թէ իրենց, որոնք զիտենք թէ խուլ են ամէն ձայնի՝ որ իրենց թմբուկէն չի հնչեր, այլ անոնց, որոնց սէրը կ'ուզեն պղտորել՝ իրենց եկեղեցիին պաշտօնէութեան դէմ, զայլթակղութեան ամենէն ահռելի թոյնը սրսկելով անոնց սիրտերէն ներս:

Արդ, ըսե՛նք անմիջապէս թէ հակառակ որ անոնք այդ ձևը կուտան իրենց տրտունջին, Հայ եկեղեցականութեան հետ ունեցած իրենց խնդիրը հաւատքի և կրօնքի հարց չէ երբեք. որոշ ժամանակէ մը ի վեր խէթիւ կը նային անոնք ազգային հոգեւորականութեան, որովհետև քաջ խելամտած են թէ անոր կազմին զրեթէ բոլոր տարրերը, իննսուն և ինն առ հարիւր, սկսեալ Ամենայն Հայոց Սրբազնազոյն Հայրապետէն մինչև վերջին նորընծան, ամէնքն ալ անհամախօհ և անհամամիտ են իրենց ներկայ մտայնութեան և ընթացքին. ուստի և խիղճ չեն ըներ դիմելու ամենէն անարդ միջոցին, հանրային զգացման առջև անվարկելու համար՝ ցեխոտելով զանոնք այնպիսի կեղտով մը, որ եթէ երբեք կարենար իրապէս արատաւորել զանոնք, մահացուցիչ հետեանք միայն պիտի ունենար իրենց բարոյականին համար. վասնզի իսկապէս «հաւատքէ պարպուած» եկեղեցականը ամենէն վտանգաւոր և հրէշային տիպն է, զոր կարենայ երբեք երևակայել մարդկային միտքը:

Կը կրկնենք. կեղծ է իրենց սրբողումի այդ ճարտարութեանը. չեն հաւատար թէ «Հաւատքէ պարպուած» է հայ հոգեւորականը. եթէ այդ լինէր իրենց համոզումը, ո՛չ թէ այդպէս խաշակութիւն պիտի քարոզէին անոր դէմ, այլ պիտի սպառնէին իրենց բոլոր միջոցները՝ իրենց հետ ու իրենց մէջ ունենալու համար զայն. վասնզի ո՛վ աւելի քան զայն, աւելի քան «անհաւատ հոգեւորականը», պիտի կարենար ըլլալ կերպընկալ և ամենէն նպատակայարմար զործիքը իրենց ձեռքին մէջ, աւելի ընդարձակ գետնի վրայ իրազործելու համար խօլական բարքի այն բոլոր խեւ եւ թիւր յղացումները, որոնցմով անաւամէն օր աւելի քան աւելի կը տողորուի իրենց հոգին:

Եւ սակայն, ուրիշներուն համոզիչ ձեւի մը տակ ներկայացնելու համար այն՝ որուն մասին իրենք նախ չեն համոզուած, կը կրթընին պատճառաբանութեան կերպի մը, որ չէ հիմնուած տրամաբանական ոչ մէկ ուղիղ սկզբունքի վրայ. ըստ այսմ, սոփեստական այն հնարքը, որուն թելովը կ'ուզեն հասնիլ իրենց եզրակացութեան, կը բազկանայ հետեւեալ ծուռ տրամախոհութենէն. Որովհետեւ Հաւատքի եւ կրօնքի հակառակորդ կառավարութեան մը հովանիին ներքեւ կը գտնուին Հայ Եկեղեցիի կեդրոնն ու զուլթը, Մայր Աթոռն ու Հայրապետը, որոնք, այս պատճառաւ, չեն կրնար կատարեալ ազատութեամբ զործել ի շահ կրօնի եւ եկեղեցւոյ. որովհետեւ մայր Հայրենիքին եւ Սփիւռքի մէջ Հոգեւորականութիւնը կը պահէ իր անալլայլ հնազանդութիւնը այդ պայմաններուն մէջ զործող Գլուխի մը հանդէպ, ապա ուրեմն ընդոտնած է անիկա կրօնք և հաւատք, կոյր հպատակութեան մը մէջ խեղդելով իր խիղճը այդ սրբութիւններուն վերաբերմամբ:

Չհաւատալով հանգերձ իրենց անկեղծութեանը՝ նոյն իսկ փաստարկութեան այս ձևի մասին, աւելորդ չենք նկատեր վեր առնել պահ մը այս ապացուցութեան ներքին արժէքը, ցոյց տալու համար թէ ճշմարիտ խախտու է անոր պատուանդանը: — Երկու նախադրեալներէն առաջինը, որ զլխաւոր նախադասութիւնն է, ճիշդ չէ բոլորովին. Հայաստանի ներկայ կառավարութիւնը, թէև արդարև բարեկամ չէ կրօնքի և եկեղեցւոյ, բայց արտակարգ մտավախութիւններով երեւակայել տրուածին չափ ալ թշնամի չէ կրօնի՝ զոր խղճի խնդիր կը համարի պարզապէս, և եկեղեցւոյ՝ որուն գերակշիռ ազդեցութիւնը համաձայն չի գտներ միայն իր քաղաքականութեան: Կ'ըսենք զայս, ոչ թէ անշուշտ գոհունակ զգացումով. ո՛չ. զի վստահ ենք թէ բոլորովին անկարելի պիտի չըլլար ճշդել կրօնական և քաղաքական իրաւանց սահմանները, և թոյլ տալ որ կրօնական կեանքն ալ զարգանայ աւելի հեշտ պայմաններով, այլ ցուցնելու համար ասով թէ կրօնական հալածանքի հին դարերը չէ որ կ'ապրին մարդիկ Հայաստանի մէջ. եւ կառավարութիւնը թէեւ ուղղակի կամ անուղղակի չի քաջալերեր հոն Եկեղեցւոյ բարգաւաճումը, բայց պաշտամունքի եւ հաւատքի ու դաւանութեան ազատութիւնը ոտնակոխուած չէ բնաւ հոն, այնպէս ինչպէս կ'ուզուի նկարագրել: Պէտք կ'ա՞յ միթէ այս մասին ապացոյցներու՝ վերջին Հայրապետական ընտրութենէն ետքը, եւ երբ Հայ Եկեղեցւոյ Գլուխը իր կոնդակներով յարաբերութեան մէջ է շարունակ իր հօտին հետ: Թող չըսուի այս կէտին ի պատասխան, ակնարկելով մասնաւորաբար եռադոյն դրօշի նկատմամբ կոնդակով տրուած պատուէրին, թէ Ս. Հայրապետը կառավարութեան կա՛մքն է որ

կը փոխանցէ. զի եթէ այդպէս լինէր իրօք, Ն. Ս. Օծուխին պիտի զգուշանար պատուիրելէ չգործածել (բացի տեղականներէն անշուշտ, որ լուեիայն կ'իմացուի) ոչ մէկ դժոճ, այսինքն նոյն իսկ ներկայ հայկական կառավարութեան կիրարկածը. կ'աւելցնենք, եթէ Ամենայն Հայոց Հոգեւոր Պետը ստուգիւ կը գործէ իր երկրին պետական կաշկանդեալ ազդեցութեան ներքեւ, հոգելոյս Աւոնդ արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ Նիւ Եօքքի պանդոկի մը մէջ գումարուած երեսփոխ. Ժողովին համար կարգ մը կէտերու մասին օրինական գիտողութիւններ պիտի չընէր, ու պիտի չպատուիրէր մանաւանդ որ, երկպառակութիւնները աւելի չխորունկցնելու համար, զոնէ միջոցներ՝ համաձայնութիւն գոյացնելու եւ Ժողովին պառակտեալ երկու կէսերը (այսինքն իրեն հակառակ տարրերն ալ) ի միասին գումարելով խաղաղութիւն կայացնելու:

Ամէն ոք զիտէ թէ Աւոնդ արք.ի հակառակորդներն, ի Նիւ Եօքք, հակառակորդներն էին Հայաստանի կառավարութեան. անոր ազդեցութեան ներքեւ գործող Հոգեւոր Պետ մը ի՞նչպէս պիտի պատուիրէր այդպիսիներն ալ դուրս չթողուլ Ժողովէն . . .

Եզրակացութիւնը կաղ է. վասնզի ճիշդ չէ նախադրեալներէն զլխաւորը. այսինքն ծուռ է քանակը, հետեւաբար և չի կրնար ուղիղ ըլլալ զիծը: Զէ հաստատուած թէ Հայաստանի կառավարութիւնը, զոր մենք դեռ խիղճ կ'ընենք անհաւատ կոչելու, բռնութիւն ի գործ կը դնէ Մայր Աթոռոյ վրայ. չէ հաստատուած մանաւանդ թէ Ամենայն Հայոց Հայրապետը կը գործէ նուաճող խտտութեանց տակ: Իսկ Սփիւռքի հայ հոգեւորականութիւնը, հնազանդելով իր գերագոյն պետին, կը կատարէ պարզապէս սիրոյ եւ կարգապահութեան, խղճի և օրէնքի պարտականութիւն մը. ու կը կատարէ զայն զիտակցօրէն, այսինքն ոչ թէ կոյր հպատակութեամբ, այլ համոզուած՝ թէ ինչ որ կ'աւանդուի իրեն իբրեւ հրաման հայրապետական՝ ամէն մասամբ համաձայն է հոգեւոր և ազգային կարիքներուն ի սփիւռս աշխարհի ցրուած Հայութեան, որուն ֆիզիկական կեանքին և բարոյական գոյութեան համար ամենէն անհրաժեշտ բանն է այժմ խաղաղութիւնը միայն, և խաղաղութիւնը ընդ միշտ:

Բոլորովին լռած չըլլալու համար հոս եռագոյնի հարցին մասին կ'ըսենք. զիտէ ամէն Հայ թէ այդ դրօշը ի՞նչ անոյշ յուշեր և յոյզեր կ'արթնցնէ ամբողջ ազգին սրտին մէջ, իբրեւ նշանակ պատմական վսեմ պահերու եւ իբրեւ խորհրդանշան պաշտուած իտէալի մը, բայց առանց բացառութեան զիտնալ պարտին նաև բոլոր Հայերը թէ պայմաններու ճակատագրական դասաւորումով մը անիկա մտած է այժմ մեր պատմական նուիրականութեանց զանձաբանին մէջ, եւ թէ անոր զգացումը պէտք չէ երբեք մեզի մոռցնել տայ յարգանքը Հայութեան Հայրենիքին ներկայ կառավարութեան, որ ոգի ի բռնի կ'ընէ իր բովանդակ կարելին՝ նոյն այդ Հայրենիքին պահպանութեան եւ յառաջդիմութեան եւ հետզհետէ աւելի կնճռոտած աշխարհագրական և ազգագրական դրութեան մը մէջ Հայութեան ֆիզիկական և իմացական գոյութիւնը անվթար պահելու համար:

Այս հարցին մէջ՝ այսպիսի, և նման ուրիշ խնդիրներու մէջ՝ նոյնպիսի համոզումներէ միայն առաջնորդուած, Հայ եկեղեցականութիւնը կը կատարէ իր հնազանդութեան պարտականութիւնը՝ դէպի համազգային արարատեան նախա-

մեծար Մայր-Աթոռն սուրբ Լիմիածնի, և ոչ թէ «Հաւատքէ պարպուած» հողիններու անասնականութեամբ, ինչպէս այնքան կեղծապարիշտ մտայնութեամբ կը զառանցեն ոմանք:

Չհասկնալ այսքան պարզ ու յայտերևակ իրողութիւն մը՝ բացորոշապէս կը նշանակէ ցանկալ որ Մայր-Աթոռը խզէ իր յարաբերութիւնները Հայաստանի կառավարութեան հետ, ընդդիմադիրի դիրքին մէջ մտնելով անոր դէմ. որ, յետոյ, ամբողջ եկեղեցականութիւնը ևս հետևի վերէն իրեն տրուած օրինակի մը, ու քայքայուի եւ քանդուի ամէն կարգ ու կանոն, եւ եղծուի ամէն շնորհք ու վայելչութիւն, որոնցմէ կը հաւատանք թէ դեռ շատ ինչ կայ Աստուծոյ մեծ ողորմութեամբը, այս ազգին և անոր սուրբ եկեղեցիին մէջ:

Եւ ինչո՞ւ այս ամէնը, — առանց բաւերու ետեւ ապաստանելու ըսե՛նք բուն ճշմարտութիւնը — որպէսզի Հայաստանեայց եկեղեցին ապօրինօրէն ձերբազատուի իր Պետին եւ կեդրոնին ազդեցութենէն եւ ենթարկուի ուրիշ ազդեցութեան մը:

Հոս, մատը վէրքին վրայ դրուած է արդէն. իրենց ցաւը այն չէ երբեք որ Հայ եկեղեցականութիւնը կը զտնուի ազդեցութեան մը ներքեւ, այլ այն միայն՝ որ անիկա արտաքոյ է իրենց ազդեցութենէն: Եթէ այսպէս լինէր իրապէս, այսինքն անհուն դժբախտութեամբ մը ազգին համար, հայ հոգեւորականը պիտի տարփողէին այսօր, ինչպէս երբեմն, իբրեւ տիպար ազնիւ նկարագրի եւ մաքուր հաւատքի. բայց, ըստ մեզ, ա՛յդ պարագային միայն եկեղեցականը իսկապէս պիտի պարպէր իր հողին հաւատքէ, երբ մոռնալով իր կոչումը՝ համոզումներուն սրբութիւնը ստորադասէր կիրք ու մաղձ փրփրող նկատումներու, և անհեռատես միտքերու եւ անհաւասարակչիւ կամքերու տարուբերումներուն: Բայց մեր հոգեւորականութիւնը, — կը հաւատանք ատոր — իր ճնշող մեծամասնութեանը մէջ, պիտի չընէ երբեք այդ բանը, պիտի չենթարկուի ոչ մէկ հոսանքի ազդեցութեանը, ոչ՝ մէկին կիրքին, և ոչ՝ միւսին մաղձին. իր ջանքը պիտի ըլլայ ծառայել ժողովուրդին հոգևոր և բարոյական կեանքին միայն, և հաւատարիմ միշտ իշխանութեանց, տալ «զկայսերն՝ կայսեր, և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ»: Ու մեր ժողովուրդին համար ազգային զիտակցութեան ամենէն փառաւոր շրջաններէն մին պիտի սկսի այն վայրկեանին՝ երբ զիտնայ և կամենայ անիկա իր կրօնքին ու կրթութեան գործին վարչութեան շրջանակէն դուրս թողուլ զանոնք որ ո՛չ առաջինին հաւատքը ունին և ոչ երկրորդին անխառն ըմբռնումը:

Հայ եկեղեցականը իր հողին պիտի չպարպէ ու չէ պարպած ընաւ հաւատքէ: — Համիտեան ջարդերու սարսափներու միջոցին, չզտնուեցաւ հոգևորական մը, որ ուրանար իր հաւատքը՝ շահելու համար իր կեանքը. վերջին պատերազմի տարագրութեանց անդոհին մէջ և արհաւիրքներու ընթացքին, ոչ մէկ եկեղեցական — բացի քանի մը անուանափոխութիւններէ՝ որոնց ոմանք համակերպեցան, նոյն վիճակին մատնուած իրենց ժողովուրդին ընկերանալ կամենալով՝ անոնց մէջ զաղտնաբար հոգևոր պաշտօն կատարելու համար նորէն, — ստեց իր կոչումին, ամէնքն ալ սիրով յանձն առին չարչարանք և նոյն իսկ մահ, իրենց հաւատքին սիրոյն համար. ոչ ոք անկէ կրնայ երբեք պարպել անոնց հողին: Տարբեր կերպով խորհիլ և խօսիլ անոր մասին՝ զործ է անխիղճ զգացմունքի միայն: